

K CECHOVNÍ POLITICE V ČECHÁCH NA PŘELOMU 17. A 18. STOLETÍ A K JEJÍM IDEOVÝM ZDROJŮM

Valentin Urfus

Řemeslná výroba a její organizační formy, zvláště ve své cechovní podobě, se zdaleka dosud netěšily v historické literatuře takovému zájmu, jakého by si ve skutečnosti zaslouhovaly. Proto také stále ještě kromě několika obrysovitých poznatků nedovedeme dát spolehlivou a vyčerpávající odpověď na řadu otázek týkajících se vývoje řemeslné výroby a živnostenského podnikání. Platí to mimo jiné i o cechovních formách organizace řemeslné výroby a živnostenského podnikání, a to jak v době vlastního rozkvětu cechovní soustavy, tak i v době jejího rozpadu. K takovýmto otázkám náleží i sledování cechovní politiky absolutistického státu posledních Habsburků úzce související s problematikou počátků kapitalistických výrobních vztahů v okruhu řemeslné a vznikající průmyslové výroby. Takovýto rámec dodává pak zmíněné problematice ovšem značný, ne-li přímo klíčový význam.

Na přelomu 17. a 18. stol. docházelo v zemích ovládaných habsburskou dynastií k prvním vážnějším a soustavnějším pokusům o úpravu některých ekonomických poměrů státem. Mezi jiným dostávala se na přetřes také otázka cechovní organizace řemeslné výroby. Výsledek, v jaký nakonec všechna jednání vyústila, ovlivnil pak podstatným směrem další hospodářský vývoj zemí habsburské monarchie. Odtud také vyplývala řada zvláštností hospodářské politiky a právní organizace průmyslového i řemeslného a živnostenského podnikání, která vyznačovala soubor habsburských zemí ještě v 19. stol. zvláště systémem dosti důsledné státní regulace hospodářského života. V jistém směru je tedy možno říci, že na přelomu 17. a v prvních desetiletích 18. stol. se rozhodovalo o celé řadě podstatných rysů ekonomického vývoje habsburských zemí, což platí povýtce i o zemích bývalé České koruny. V naznačené době řešil a také vyřešil absolutistický stát svůj zásadní poměr z hlediska hospodářsko-politického k ekonomické oblasti živnostenského a řemeslného podnikání vůbec a k jeho cechovním formám zvláště.

Nemůže být jistě pochyby o tom, že na sklonku 17. stol. byly řemeslnické a živnostenské cechy institucí v mnohém se již přežívající. I když konkrétní rysy procesu rozkladu cechovní výroby v našich zemích ještě

do podrobností neznáme, přece je možno míti celkem spolehlivě za to, že řemeslná výroba v českých městech opustila v 16. stol. již definitivně dobu své prosperity a počala stále více a více stagnovat, přičemž ruku v ruce s tím se brzdou dalšího vývoje počaly stávat i cechy.¹

Při práci s konkrétním materiálem ovšem nebude možno zapomínat na to, že právě dotčený závěr je především jen synthetisujícím vystižením celkového směru vývoje. Proto je možno jistě v rámci takto vymezeného celkového směru počítat i s řadou výchylek místních a dočasných, zvláště s přechodnými a regionálními prosperitami. Stejně tak nesmí ani překvapovati udílení nových cechovních výsad a privilegií v druhé polovině 17. stol. i zřizování nových cechovních organisací mnohde na venkově.

V těchto souvislostech se však již ocitáme na půdě další problematiky, od jejíhož vyřešení lze teprve očekávat definitivní odpověď na všechny otázky spojené s rozpadem cechovní soustavy a vývojem řemeslného a živnostenského podnikání u nás v předvečer kapitalistické epochy. Z komplexu otázek tvořících tuto problematiku je třeba uvést především otázku ekonomické situace královských a poddanských měst po třicetileté válce, problém mimocechovního podnikání ve městech a na venkově aj. Tuto pestrou mosaiku otázek tvořících sociálně ekonomický rámec vývoje řemeslného podnikání v našich zemích v daném období doplňuje pak ještě vznikání zárodků nových kapitalistických vztahů na venkově ve stadiu tzv. rozptýlené manufaktury a nákladnického systému. Konečně, pokud běží vysloveně o problematiku cechovní organisace, nelze ani zapomínat na to, že soudobá cechovní politika habsburská se neuskutečňovala jen v hospodářskopolitických aktech vztahujících se k tzv. „dědičným“, tj. tedy i českým zemím, nýbrž také v rámci „Svaté říše římské“, kde právě v současné době, počínaje sedmdesátými, popř. již šedesátými léty probíhaly na říšském sněmu velmi obšírné diskuse o reformě cechovních forem řemeslné výroby.² Hospodářská politika absolutistického státu, do jejíhož okruhu spadaly i otázky cechovní organisace řemeslné výroby, náleží k velmi typickým a charakteristickým projevům absolutistického státu, v němž se velmi jasně odhaluje sama jeho třídní podstata. Není proto divu, že souhrn tak charakteristických rysů feudálně absolutistického státu bývá a musí také být posuzován jako samostatný dějinný zjev, čehož obvyklým výrazem je označení merkantilismus, popř. ve vztahu k habsburskému soustátí rakouský merkantilismus.

Významným pro rakouský merkantilismus je především okolnost, že vznikál za velmi plodného a významného působení představitelů počí-

¹ K této thesi, která zobecněla v naší historické literatuře teprve od nedávna, srv. souhrnně nejnověji „Přehled československých dějin“, díl I., Praha 1958 (Maketa), str. 340.

² M. Adler, Die Anfänge der merkantilistischen Gewerbepolitik in Oesterreich, Vídeň-Lipsko 1903, Wiener Staatswissenschaftliche Studien, Bd. IV., str. 107 a n.

nající ekonomické vědy. Tato účast a vliv teoreticky činných jednotlivců v hospodářské politice habsburského státu druhé poloviny 17. stol. je do určité míry — možno říci — přímo zvláštností rakouského merkantilismu, který jej vyznačuje např. od Francie, kde soudobý colbertismus nevycházel tolik z teoretických abstrakcí jako daleko spíše z praktických zásad svého tvůrce o ekonomickém hospodaření.³ Tento charakteristický rys rakouského merkantilismu, spočívající v převaze jeho teoretické složky nad praktickou, souvisí ovšem i přímo s daleko menší mírou, ve které byla jednotlivá merkantilismem inspirovaná hospodářskopolitická opatření systematicky uskutečňována. Proto také je pro rakouský merkantilismus vcelku typickým teoretisováním, ať již v naučných spisech či v podobě záplavy úředních dobrozdání, projektů, diskusí a polemik uvnitř byrokratického aparátu.

Hned u samotné kolébky merkantilistické politiky habsburského státu⁴ stál, jak známo, muž vskutku mimořádných schopností a myslitel značné pronikavosti a původnosti, jakým byl Johann Joachim B e c h e r. Jeho zjev upoutává pozornost z celé řady hledisek, neboť tento učenec a politik, přírodovědec a ekonom, filosof a alchymista, spojoval v sobě ještě mnohé z profilu starého humanistického polyhistora s prvky vyznačujícími již vědce specialistu, jak jej přinesl rozvoj věd, počínaje 18. stol. Becher byl však, jak vyplývá především z jeho ekonomické a státovědecké nauky, i velmi typickým představitelem spojenectví měšťanského živlu s feudálně absolutistickým státem. Byl nepochybně nejvýznamnějším představitelem ekonomické teorie merkantilismu nejen v oblasti habsburských zemí, nýbrž ve své době nepochybně v měřítku téměř evropském.

Jeho další dva druhové — Wilhelm v. S c h r ö d e r a Philip Wilhelm v. H ö r n i g k — jejichž jména bývají spolu se jménem Becherovým uváděna ve spojitost s počátky merkantilisticky orientované hospodářské politiky v habsburských zemích, byly osobnostmi významu poněkud omezenějšího. Od Bechera se však mimo jiné lišili i tím, že každý z nich před-

³ E. F. H e c k s c h e r, Der Merkantilismus (ze švéd. originálu přel. O. Mackenroth), Jena 1932, díl II., str. 240 — ukazuje na to, že během 17. stol. bylo ve Francii literární řešení hospodářských otázek velmi řídkým zjevem a pokud snad přicházelo, omezovalo se prý jen na pamětní spisy o jednotlivých problémech. Daleko větší význam však měly prý „Äusserungen der Staatsmänner“. Teprve sklonek vlády Ludvíka XIV. přináší pak prvé pozoruhodné ekonomické spisy, jako např. známý spis maršála Vaubana.

⁴ Ekonomickými názory vůdčích představitelů merkantilistické teorie v Rakousku se nejdůkladněji zabývala L. S o m m e r o v á, Die oesterreichischen Kameralisten in dogmengeschichtlicher Darstellung, díl I.—II., Vídeň 1920—25, Studien zur Sozial-, Wirtschafts- und Verwaltungsgeschichte, Hft. XII.—XIII. — Z ostatní literatury srv. např. K. Z i e l e n z i g e r, Die alten deutschen Kameralisten, Jena 1914, Beiträge zur Geschichte der Nationalökonomie, vyd. K. Diehlem; z monografických studií k jednotlivým rakouským merkantilistům srv. R. v. E r d b e r g - K r e z e n c i e w s k i, J. J. Becher, Jena 1896, H. v. S r b i k, Wilhelm v. Schröder, Sitzungsberichte der Akad. der Wiss. in Wien, Phil.-hist. Kl., CLXIV., 1., 1910 a H. G e r s t e n b e r g, Philip Wilhelm v. Hörnigk, Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, Bd. 133, III. Folge Bd. 78, 1930.

stavuje jinou složku tehdejších hlasatelů merkantilistických zásad. Tak především Schröder, do jisté míry spolupracovník a pokračovatel Becherův, je výrazným představitelem spíše merkantilisticky orientované byrokracie než původním teoretikem. Třetí pak z trojice slavných jmen rakouského merkantilismu, Hörnigk, stojí poněkud stranou, neboť vyšel přímo z okruhu německé politické publicistiky a letákové a pamfletické literatury druhé poloviny 17. stol., zahrocené především protifrancouzsky v době největšího rozmachu moci Ludvíka XIV. Ač myslitelsky nepochybně méně původní, spojuje jej s Becherem především to, že vyjadřuje ve svém proslulém letákovém spisku o hospodářských možnostech habsburského soustátí zájem německého měšťanstva na vytvoření silného německého absolutistického státu. V tomto smyslu je jeho spis s okřídleným programatickým názvem „Oesterreich über alles, wenn es nur will“ (1684), přímo i jakousi pobídkou adresovanou habsburské dynastii, aby svůj absolutistický režim opřela o měšťanstvo.

Otázka cechů hrála v merkantilistické teorii značnou roli. S problémem cechů a cechovní reformy setkáváme se u všech právě jmenovaných autorů, ba lze dokonce říci, že otázky cechovní a živnostenské politiky tvoří jednu ze základních složek Becherova systému politické ekonomie.

Základem Becherova učení, pokud běží o problematiku cechovní organizace řemeslné výroby a živnostenského podnikání, tvoří trojice pojmů, náležející k úhelným kamenům jeho ekonomiky — totiž pojmy: monopol, propol a polypol. Tyto pojmy, které snad s výjimkou prvního, dnešnímu čtenáři již mnoho nepovědí, byly však pro Bechera jedním z hlavních východisek v jeho teoretických názorech a současně i jedním z nejdůležitějších hledisek, ze kterých kvalifikoval ekonomickou skutečnost. Učení o monopolech, jak lze vcelku označiti souhrn Becherových názorů o právě zmíněných pojmech, nebylo však ve své podstatě u Bechera zdaleka originální. Původnost Becherova při tvoření takovýchto základních kategorií jeho ekonomické teorie, spočívala daleko spíše v tom, jak dovedl využítí a formulovati pro nové potřeby staré myšlenkové dědictví.

Becherovo učení o monopolech je ve skutečnosti vyústěním a samostatným zpracováním prastarých monopolistických nebo přesněji snad vzato antimonopolistických nauk, jejichž genesi na pozadí střídajících se ekonomických poměrů a třídních interesů bychom mohli sledovat až hluboko do antiky.⁵ Odkaz na antiku by však představoval i zde jako v řadě

⁵ Přehledně pro antiku o monopolech srv. F. Heichelheim v Pauly-Wissowa Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft, kde je však převážně pozornost věnována antickým státním monopolům. Srv. i A. Andréadès, Byzance, paradis du monopol et du privilège, Byzantion, sv. 9, Brusel 1934 a tam uvedenou literaturu.

jiných podobných otázek jen ilustrační citací, nebýt toho, že byzantský stát vřadil do justiniánské kodifikace zmínku týkající se monopolů. Justiniánský Codex, který zmíněná ustanovení obsahoval, tvoří tak tedy jakousi spojnici mezi antickým vývojem učení o monopolech, který jinak představoval zcela ucelený a uzavřený celek, a mezi dalším středověkým vývojem, významným pak zvláště od konce středověku pro ekonomické teorie nastupujícího kapitalismu.

Justiniánský Codex⁶ — možno zhruba říci — obsahoval ve svých ustanoveních tři hlavní zásady. Především to byl velmi striktní a přísný zákaz monopolů, aniž bylo však výslovně uvedeno, co nutno monopolem rozuměti. Na podkladě celkového smyslu příslušné partie Codexu s přihlédnutím k předchozímu i následujícímu vývoji je možno říci, že monopolem se zde v podstatě rozumělo ovládnutí trhu jedním ekonomickým činitelem v nejširším slova smyslu, přičemž lhostejným bylo, zda tohoto činitele reprezentoval jednotlivec či celá podnikatelská skupina. Šlo tedy o monopol cenový a nikoli výrobní.

Z takto velmi přísně pojatého i sankcionovaného zákazu byla připuštěna výjimka ve prospěch císařské výsady, takže i taková činnost, která ve skutečnosti byla monopolem, pokud byla privilegována císařem, se považovala za dovolenou a nemohla být hodnocena jako monopol. Konečně zmíněná část Codexu obsahovala ještě další zákaz rozličných úmluv, z nichž některé bezpochyby typické případy byly uvedeny. V těchto uvedených příkladech šlo v podstatě o dvojí druh úmluv. Především byly zakázány vzájemné dohody o udržování určité cenové hladiny určitého druhu zboží, což byla zřejmě jen další specifikace zákazu monopolů, neboť takováto úmluva patřila nepochybně k nejtypičtějším případům, jak monopol vznikal. V dalším šlo pak o formu jakéhosi zastřeného monopolu, a to zvláště v okruhu takové činnosti, kterou bychom, mluveno dnešními pojmy, nazvali asi výkonem služeb či uměleckých úkonů. Běželo o úmluvy, ve kterých si příslušníci takovýchto povolání slibovali navzájem, že nebudou jeden po druhém dohotovovat nedodělanou práci apod.

Není zajisté možno zkoumat v rámci drobného článku složité a proměnlivé příčiny, jejichž odrazem byla starověká učení o monopolech, jakož i podmínky, které vedly k vydání legislativních aktů byzantských panovníků, z nichž fragmenty byly zařazeny do justiniánského Codexu. Postačí jistě omezit se na zjištění, že zlomkový a místy těžko srozumitelný obsah této části justiniánského Codexu se stal v podstatě východiskem pozdější církevně scholastické doktríny o monopolech, která náležela k nejvýznamnějším článkům scholastického učení o ekonomických poměrech. Církevní doktrína se ztotožnila s protimonopolistickým stanoviskem v rozsahu, jak je vyjadřoval justiniánský Codex, což také odpovídalo právě pro převážně

⁶ Srv. L. un. Cod. de monop. 4, 59.

cenový a spekulativní ráz monopolistických úmluv církevnímu učení o spravedlivé ceně (*justum pretium*).⁷

Naším úkolem není jistě ani sledovat zde všechny proměny a modifikace, kterými snad u jednotlivých autorů morálně theologických děl v průběhu dalšího vývoje monopolistická nauka procházela. Pro naše účely plně postačí ukázat jen na některé typické rysy. Ty je snad možno nejlépe z hlediska ideových zdrojů cechovní politiky habsburského absolutismu demonstrovat na příkladu dvou autorů, kteří náležejí tzv. pozdní nebo také španělské scholastice. Výběr je tu dán několika okolnostmi. Především tzv. pozdní scholastika ve Španělsku se velmi podrobně zabývala morálními problémy spojenými z církevního hlediska s výkonem obchodního povolání a provozem řemeslnické výroby. V tomto směru je možno říci, že tato škola ještě dále a pečlivěji propracovala kasuistickou metodu vrcholné scholastiky středověku. Její značný zájem o otázky obchodu, peněžního styku a výroby vyplýval pak bezpochyby přímo z ekonomické situace soudobého Španělska, jehož zámořské impérium stálo tehdy v zenitu své moci. Španělská scholastika je však významnou pro naše otázky i proto, že působila rovněž na počátky světské literatury o technice a právní úpravě obchodního styku v Itálii. Její ideje a názory dostávaly odtud vskutku evropský význam a byly pak spolu s působením nové literatury o obchodním a platebním styku hojně aplikovány i na poměry v Německu, počínaje 17. stol. Učení španělských scholastických theologů o monopolech v 16. stol. se tak stalo přímým předchůdcem zmíněného již vyústění monopolistických nauk do světské literatury, počínaje 16. stol. a konče posléze dílem J. J. Bechera.

Z autorů, na jejichž díle je možno ukázat hlavní rysy scholastické theologie 16. stol. v otázce monopolů, lze uvést především dva. Jsou to Juan de Medina a Domingo de Soto.⁸ Oba vycházejí zásadně z myš-

⁷ W. Endemann ve svých „Studien in der romanisch-kanonistischen Wirtschafts- und Rechtslehre“, díl I., Berlin 1874, uvádí [str. 295, pozn. č. 3], že monopoly byly zakázány i kanonickým právem a svůj názor dokládá místem c. 9. C. 14. q. 8. Citované místo však Corpus neobsahuje. Že by snad šlo o tiskovou chybu či přehlédnutí, tomu nenásvědčuje především skutečnost, že Corpus neobsahuje, pokud se nám podařilo zjistit, žádných výslovných monopolistických zákazů. Jinak ovšem je Endemannovo tvrzení správné, neboť dovolenosti monopolu odporovalo již kanonické učení o spravedlivé ceně („*justum pretium*“).

⁸ Z jejich děl srv. Joannis Medinae, *Tractatus utilissimi de rerum dominio, earum restitutione et reliquis contractibus...*, Kolín n. Rýnem 1607, zvl. str. 187 an. (q. 31), fratris Dominici SOTO, *Libri decem de iustitia et iure*, Lyon 1569, zvl. f. 198 (lib. 6., q. 2). — Juan de Medina byl františkánem a žil asi v l. 1490—1546; byl profesorem teologie v Alcalá; Domingo de Soto (1494—1560) byl dominikánem a působil rovněž v Alcalá a zvl. pak v Salamance; krátký čas byl i zpovědníkem Karla V., v kteréžto funkci vystřídal svého proslulejšího jmenovce a řádového bratra Pedra de Soto (srv. M. Buchberger-K. Hofmann, *Lexikon für Theologie und Kirche*, Freiburg i. B. 1930—38). Pokud běží o bližší osvětlení místa Dominga de Soto ve vývoji právního myšlení, srv. nejnověji H. Thiele, *Natürliches Privatrecht und Spätscholastik*. Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Germ. Abt., Bd. 60 (1953), str. 230 a n. K podrobnému rozboru soudobých morálně ekonomických názorů

lenky o nedovolenosti monopolů, jimiž rozumějí rovněž především úmluvy o cenách za účelem výlučného ovládnutí nabídky či poptávky na trhu. Jejich protimonopolistická orientace je u obou velmi ostrá; tak např. Medina výslovně vytýká, že monopolista hřeší smrtelně. Jak se však zdá, existoval přes tyto shodné rysy mezi oběma i určitý rozdíl, který může zřejmě sloužit jako jeden z příkladů rozličného pojmání hlavní problematiky dané rámcem církevní doktríny o nedovolenosti monopolu. Příznačné je bezpochyby, že tyto rozdíly se týkají právě otázky dovolenosti monopolu založeného panovnickým privilegiem, které se od 16. stol. stává významným nástrojem panovnické hospodářské a živnostenské politiky, jak toho využil později zvláště feudální absolutismus. Jak se zdá, představuje Medina liberálnější pojmání daných otázek, neboť připouští v širší míře udílení monopolního oprávnění státem, i když s určitými výhradami, zatím co Soto o této možnosti neuvažuje. Za dovolenou však považuje obranu monopolem proti monopolu.

Ptáme-li se po vlastní úloze a společenské funkci scholastické doktríny o monopolech, musíme odpověď na tuto otázku hledat nepochybně především ve skutečnosti, jaký význam měla protimonopolistická nauka v poměru ke stávající organizaci řemeslné výroby, tedy jinými slovy v poměru k cechům. V tomto směru lze protimonopolistické nauky označit za jednu z nejtypičtějších apologií cechovní soustavy a cechovního způsobu řemeslné výroby. Vše to, co bývá prohlašováno za ideové principy středověkých ekonomických názorů, jasně proniká antimonopolistickým učením scholastiků. Je to především idea středního užitku a myšlenka stavu přiměřené obživy. Naopak je potíráno vše, co by porušovalo „rovnováhu“ danou cechovní soustavou. Monopolem tedy nebylo nic jiného než každá akce podnikavého individua, která nebrala zřetel na cechovní soustavu a snažila se v honbě za zbohatnutím dosáhnout maximálního výnosu svého řemeslného či obchodního podnikání. Těmito několika slovy je možno v hlavních rysech charakterisovat smysl protimonopolistických nauk ve vztahu k soudobému hospodářskému životu a jeho problémům.

Staré myšlenkové bohatství scholastiky počalo však přibližně již průběhem 16. stol. dostávat nový smysl. Těmito názorovým změnám, které byly odrazem hlubokých hospodářských přeměn v 16. stol., předcházelo především posvětštění monopolistických nauk. Protimonopolistická učení přestávala být výlučně traktována jen jako církevní doktrína a počala se dostávat do světské literatury a světského politického života.

srv. novější práci Jos. Höffnera, *Wirtschaftsethik und Monopole im 15. und 16. Jahrhundert*, Jena 1941, Freiburger Staatswissenschaftliche Schriften, č. 2, kde je mnoho i o učení jednoho z nejvýznamnějších zástupců španěl. scholastiky Ludvíka Moliny. Z ostatní literatury srv. dále ještě J. Stieder, *Studien zur Geschichte kapitalistischer Organisationsformen, Monopole, Kartelle und Aktiengesellschaften im Mittelalter und zu Beginn der Neuzeit*, Mnichov—Lipsko 1925.

Pokud běží o charakter této světské literatury, která převzala ze scholastiky dědictví monopolistických nauk, je možno rozeznávat několik jejích druhů. Náleží sem zvláště od 16. stol. vznikající literatura o technice a právní úpravě obchodního a platebního styku čili — možno říci — literatura směnečného a vznikajícího obchodního práva. Z jejích reprezentantů si zasluhuje zmínky především jeden z autorů, jímž bývá přičítána přímo zásluha o vznik tohoto druhu juristicko-ekonomické literatury. Je jím Sigismund Scaccia, původem Říman, jehož dílo „Tractatus de commerciis et cambio“ se záhy rozšířilo do celé Evropy a značně ovlivnilo i německou vědu 17. stol.⁹

Scaccia přejal scholastické dědictví v podstatě beze změny. Jeho úvahy se pohybovaly ve vyježděných kolejkách daných především zmíněnými již autory španělské scholastiky, z nichž také na mnoha místech svého výkladu čerpal. I pro něho je příznačné, jakož i pro dobu vzniku jeho díla, že podrobně uvažoval o dovolenosti monopolu založeného státním privilegiem.

Poněkud jinak se však k monopolistickým naukám v té podobě, jakou jim dala scholastická věda, zachoval soudobý politický život a zvláště rovněž od 16. stol. vznikající politická publicistika. Jednotlivci, reagující tu na nejrůznější společenské a politické problémy, počali velmi záhy užívat pojmů převzatých ze starého monopolistického učení. Platí to jmenovitě o anglické politické literatuře a německé politické a reformační literatuře počínaje 16. stol. Pojem monopolu stával se brzo tu nebo onde téměř heslem denní potřeby a vhodným argumentem k dokazování skutečností dokonce si i odporujících. Jeho časté rozporné užívání, se kterým se setkáváme zvláště průběhem 17. stol., nebylo však jen důsledkem určité desorientace a zatemnění pojmu, vzniklého snad jeho rychlým rozšířením a zobecněním. Naznačený vývoj byl ve skutečnosti projevem proměn daleko hlubších a podstatnějších. Jeho skutečnou příčinou byly naopak hluboké hospodářské a je doprovázející ideologické změny, které posléze zcela přetvořily smysl a společenskou funkci antimonopolistického učení. Tento vývoj je možno vcelku dobře sledovat ve velkých evropských národních státech té doby. Počátkem nové cesty, která počala měnit úlohu antimonopolistického učení, byla především pojmová diferenciaci uvnitř staré nauky.

Již v podobě, jak ji obsahovaly justiniánské fragmenty, chápalo monopolistické učení pojem monopolu nikoliv jen jako zjev nutně spojený s činností jediné fyzické osoby, nýbrž od počátku se přímo předpokládalo, že monopol může být vytvořen i několika individui nebo celou skupinou

⁹ S. Scaccia, Tractatus de commerciis et cambio, Frankfurt n. Moh. 1648, § 1, q. VII., lim X.; Scaccia sám, jako jeden ze zakladatelů směnečněprávní a obchodněprávní literatury, je běžně uváděn v komercialistické literatuře.

fysických osob. Ukazují na to mimo jiné velmi jasně právě ta ustanovení, která zakazovala rozličné úmluvy, jejichž cílem bylo výlučné ovládnutí trhu.

Tato složka monopolistického učení nabývala pak důležitosti zvláště v názorovém vývoji, které monopolistické učení počalo prodělávat v anglickém politickém životě a v anglické politické literatuře od 16. stol. Projevem toho bylo mimo jiné užívání zvláštního pojmu — rovněž z řečtiny odvozeného — oligopol, jímž byla vystihována právě situace, kdy monopolní účinky vykazovala hospodářská činnost několika jednotlivců.¹⁰

Pojmová diferenciacie podnítila téměř vzápětí úvahy o tom, jak velký má být vlastně počet osob zabývajících se řemeslným a živnostenským podnikáním a dodávajících na trh. Takovéto úvahy se pak staly úhelným kamenem počínající změny smyslu monopolistického učení a podnítily novou vlnu kritického využití monopolistického učení. Monopolistické učení a ideje z něho převzaté počaly být během 16. stol. obraceny proti velkým obchodním společnostem, pomocí jichž významné a proslulé obchodní domy ovládaly trh značného již rozsahu.

Tato kritika, s níž se setkáváme jak v Anglii, tak v reformačním Německu a která na podkladě ještě tradičních východisek užívala monopolistického učení proti organizačním formám obchodního kapitálu povětšinou alespoň polokapitalistického charakteru, měla však ještě svou druhou stránku spočívající v tom, že nesla s sebou i vznik některých pozoruhodných idejí hospodářského liberalismu, uplatnivších se zvláště v Anglii.¹¹ Odtud však byl již jen krůček k tomu, aby monopolistické učení počalo být užíváno i ke kritice takových sociálních a ekonomických jevů, které jednoznačně souvisely se samotnou podstatou feudalismu. To platí především od 17. stol., zvláště od jeho druhé poloviny, o aplikaci monopolistického učení na cechy, popř. i na rozličná jiná v samé podstatě feudalismu hluboko kotvící privilegia s účinky ekonomickosociálními.

Rovněž soudobé právní vědě připadl od 17. stol. významný podíl při

¹⁰ Za patrně nejvýstižnější definici je možno považovat dobový citát, který z původního latinského vydání Morovy Utopie uvádí Heckscher (op. cit., I., str. 254, pozn. 55): „Quod si maxime increseat ovium numerus, precio nihil decrescit tamen; quod earum, si monopolium appellari non potest, quod non unus vendit, certe oligopolium est.“ K pojmu „oligopol“ srv. i u Höffnera, op. cit., str. 12.

¹¹ K celkovému směru tohoto vývoje srv. Heckscher, op. cit., I., str. 250 a n., zvl. str. 253—5. V podrobnostech jmenovitě pro Anglii srv. F. Raffel, Englische Freihändler vor Adam Smith, Tübingen 1905, Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, Ergänzungsheft XVIII.

V Německu srv. k naznačenému vývoji např. A. Kluckhohn, Zur Geschichte der Handelsgesellschaften und Monopole im Zeitalter der Reformation, Historische Aufsätze dem Andenken an G. Waitz gewidmet, Hannover 1886, str. 666 a n.; s podobnými tendencemi se setkáváme i u Komenského v jeho „Všenápravě“, kde čteme: „Také monopoly a oligopoly buďtež odstraněny po celém světě. Osvícenému věku má být cizí tato hanba století, že několik lidí zřídí si po městech a říších monopoly a tím vytlačují jiné z obchodu chtějíce jim chleba vyrvat z úst.“ — srov. k tomu J. Polišenský, Komenský a jeho doba, Sborník historický, I., Praha 1953, str. 221.

aplikaci některých pojmů a idejí monopolistického učení na cechovní problematiku. Platí to zvláště o některých představitelích tzv. usu modernu, kteří přímo užili odkazů z římského práva a jím zachyceného monopolistického učení ke kritice cechovní soustavy.¹²

Staré v antice zakotvené a scholastickou vědou dále rozvinuté monopolistické učení tu tedy prodělalo vývoj ne nepodobný osudu řady jiných ekonomických, sociálních a právních nauk, využitých a využívaných s postupujícím rozkladem feudalismu nově nastupujícím měšťanstvem.

V právě vylíčené podobě vyúsťovalo staré učení o monopolech v době kolem poloviny 17. stol. Do této doby spadá i myslitelská a publikační činnost J. J. Bechera. Základem Becherova pojetí monopolistické nauky byla trojice pojmů odvozených rovněž z původně jednotného pojmu monopolu. Byly to pojmy: monopol, polypol a propol. Učení o této pojmové trojici náleželo pak vskutku k úhelným kamenům Becherova systému. Zmíněné pojmy kryly v Becherově pojetí — možno říci — tři nejtypičtější případy patologických zjevů v hospodářském a společenském zřízení určitého státního útvaru. Becher jím proto přisuzoval obzvláštní význam a vybudoval na jejich základě jakousi jednoduchou krizovou teorii. Adresoval jím také ve svém výkladu velmi ostrá slova odsouzení a neváhal je poněkud patheticky označovat za nejhorší a nejškodlivější nepřátele lidské společnosti, blahobytu a prosperity. Značný význam, který Becher této části svého učení připisoval, je dobře patrný i z jednoduchých a lapidárních definic, jimiž vystihoval jednotlivé pojmy dotčené trojice.¹³ Tak především k monopolu dochází prý tehdy, má-li jediná osoba v rukách takový ekonomický potenciál, jenž by mohl jinak skýtat prostředky obživy celé řadě osob. Opakem monopolu v tomto smyslu byl becherovský pojem polypolu. O polypolu je prý možno hovořit opět tenkrát, nastane-li taková situace, že prostředky obživy, jež by mohly skýtat řádnou obživu jen určitému omezenému počtu osob, jsou v rukou počtu prakticky neomezeného, jež jimi volně disponuje. V důsledku toho ovšem není možno takto neomezenému množství osob zajistit uspokojivý životní standard. Poněkud uměle byl konstruován třetí z těchto základních pojmů becherovské ekonomické teorie, pojem propolu. Becher jím v podstatě rozuměl zvláštní případ monopolu vznikajícího tím, že některý jedinec získává ať již fakticky či právně výhody, které jsou zpravidla obsahem velmi širokého práva předkupního, čímž prakticky ovládne trh.

¹² Srv. A. B r u d e r, Die Behandlung der Handwerker-Corporation durch die Juristen des XVII. und XVIII. Jahrhunderts, Zeitschrift für die gesamte Staatswissenschaft, Bd. 36, Tübingen 1880, str. 498.

¹³ O tom, jaký význam zmíněným pojmům Becher přisuzoval, svědčí snad nejlépe okolnost, že zmínku o nich zařadil přímo i do podtitulu svého hlavního díla „Politische Discurs“, který zněl: „Item von dem Monopolio, Polypolio und Propolio...“ — K definicím i k celé další problematice, jak je podána níže v textu, srv. Becherovo cit. dílo, Frankfurt 1673, díl II., kap. II., str. 110 a n.

Pro otázku cechovní politiky měla z tří právě vyložených kategorií Becherovy ekonomiky význam především kategorie polypolu. Již sám termín, kterým byl tento pojem označen a který je očividně řeckého původu, připomíná na první pohled pojem, o němž byla řeč výše, totiž pojem oligopolu. Myšlenková východiska obou pojmů byla však do jisté míry protichůdná. Zatím co u oligopolu šlo v podstatě o monopol náležející určité skupině na rozdíl od ostatní masy konsumentů a producentů, šlo u polypolu o něco jiného. Východiskem zde byla naopak situace — možno říci — až absolutně nemonopolistická, či jinými slovy obraz v podstatě již liberalisticky požímané konkurence vzájemně na sobě nezávislých výrobců. Rozhodujícím podle Bechera bylo, že skutečné ekonomické možnosti dané země nebyly s takovouto situací v souladu, takže podle jeho názoru prý svobodná konkurence vedla ke konservování jakéhosi ekonomicky bezvýchodného stavu, který nedovoloval řemeslným výrobcům například se povznést a nutil je k tomu, aby stále žili ve stísněných poměrech nemajících daleko ke skutečné bídě. Právě v této bezvýchodnosti naznačené situace tkvěla podstata polypolu. Svůj výklad o tomto předmětu demonstroval Becher velmi sugestivně na příkladu kapitalisticky vyvinutého Holandska, jež v jeho době dosáhlo zenit svého hospodářského vývoje.

Pro naše zkoumání je však rozhodující, že Becher považoval za jeden z prostředků, jak nalézt rovnováhu v hospodářském životě a vyloučiti účinky monopolu, polypolu či propolu cechy. Již ze samotného pojmu polypolu, jak jej Becher vykládal, vyplývá celkem jasně, že nebyl stoupencem liberalistických idejí v okruhu řemeslné výroby, ba naopak, že stál celkem jednoznačně na požadavku reglementace hospodářského života.

Cechy hodnotil Becher poměrně vysoko. Prohlašoval o nich přímo, že byly prý zavedeny od „starých vrchností“, aby byla zjednána a zachovávána rovnováha uvnitř ekonomických vztahů.¹⁴ Zároveň však Becher nikterak nezavíral oči před současnou skutečností a nepochyboval o tom, že se cechy v jeho době již od svého původního poslání uchýlily. Uváděl také celou řadu skutečností, které prý deformují tuto funkci cechů a které ji převracejí v její opak. Takovéto zlořády v cechovní soustavě prý působí, že cechy se mnohde přeměnily ve skryté monopoly.

V Becherově pojetí stála tedy hospodářská politika jeho doby programově před dilematem vyznačeným na jedné straně přeměnou cechů v monopoly a na druhé straně hrozícím polypolem v případě, že by došlo

¹⁴ Srv. Tamtéž, „... Ein Mittel derhalben zu finden, dass, so das Monopolium, als Polypolium aus der Gemeinde gewiesen werden, haben die alten Obrigkeiten die Zünffte oder Gölten erfunden, wodurch jeder Stand und Handwerck in eine solche Zahl reducirt wird, das es der Horizont oder Nahrung selbiges Orts leidet, damit so das Monopolium als Polypolium verhütet werde...“.

k odstranění cechovní soustavy. Becherovy názory o ceších, monopolu a polypolu vyznívaly tak v podstatě ve velkoryse načrtnutý program reformy cechovního zřízení, ovšem za současného zachování cechů. Východiskem bylo zachování cechů spojené s přísnou reglementací, která by odstranila všechny zlořády a zrušila autonomii cechů.¹⁵

Nikoliv však jen v ceších viděl Becher prostředek, jak se vyhnout škodlivým účinkům monopolu či polypolu. Becher velmi důrazně a obšírně doporučoval státní politice ještě jeden prostředek, který se mu zdál být stejně vhodný, ne-li dokonce vhodnější a prospěšnější k dosažení hospodářské prosperity a blahobytu. Považoval za něj velké obchodní společnosti, které prý vhodně využívají podnikavosti řady jednotlivců.¹⁶ Becherovo učení o společnostech jako prostředku k dosažení optimálního ekonomického stavu je třeba počítat nepochybně rovněž k výrazným rysům jeho hospodářské teorie. Svědčí pro to především skutečnost, že Becher, který v podstatě stál na stanovisku monopolistických nauk, i když je zpracovával novým způsobem, v ničem nenásledoval některých starších tendencí využívajících právě monopolistických nauk ke kritice velkých obchodních společností.

Lze-li v jejich shrnutí charakterisovat Becherovy myšlenky o otázkách živnostenské a cechovní politiky jako program rozsáhlých reforem za současného zachování základů cechovního zřízení, pak dlužno dodat i to, že Becher nás nenechává na pochybách o tom, komu má takovéto reformní dílo být svěřeno a kdo je má provést. V jiné souvislosti tam, kde vyslovuje své názory na uspořádání státní administrativy, navrhuje Becher zřízení zvláštních státních orgánů kolegiálního typu tzv. kolegií, kterých mělo být pět a jímž mělo připadnout rozsáhlé normování a reglementování života státních poddaných. Jedním z těchto pěti kolegií mělo být i „collegium civile“, jemuž mimo jiné měl připadnout úkol odstraňovat monopoly, polypoly a propoly.¹⁷ O tom, že Becher zde pomýšlel přímo

¹⁵ Tamtéž, str. 115 „... das ist, ein Monopolium oder Polypolium verhütet wird... das bisshero bekanteste und nechste Mittel aber ist, ein wachendes Aug auff die Handlung, Bauerstandt, und Zünffte der Handwercktleute zuhaben, wie nemlich solche Stände gegeneinander, und unter sich selbst stehen, insonderheit dass den Zünften nicht in allem ihr Will und zugelassen werde, die Handwerck und Meister, in eine ihnen beliebige Zahl zu reduciren und die Meisterstück ihrem Belieben nach zu beschweren, und mit allerhand Narretheyen zu überhäuffen, und difficil zu machen...“.

¹⁶ Srv. k tomu již nadpis citované kap. II., kde se výmluvně praví „Von den drey Hindernissen und Haupt-Feinden voriger dreier Stände, nemlich von dem Monopolio, Polypolio, und Propolio, samt remedis vor die zwey erste, nemlich von den Zünften und Kauffmanns Compagnien.“ — V podrobnostech srv. pak zvl. výklad obsažený v následující kap. III. Z ní možno uvést „... Wie nun bey den Handwercktleuten das Mono- und Polypolium zu verhüten, die Zünffte angestellt seyn, also hat man mit den Kauff und Handelsleuten, welche sich schwerlich in solche Zünffte restrigiren lassen, ein ander Experiencz gefunden, nemlich man hat Compagnien, oder Mascopien gemacht, welche von solcher Anzahl Menschen und Gliedern bestehen, als eben selber Handel erleiden kan, damit er in kein Monopolium noch Polypolium declinire...“.

¹⁷ Srv. tamtéž, díl I., kap. III., 47 a n. — Státní administrativu mělo podle Bechera obstarávat pět kolegií, a to: 1. spirituale (náboženské záležitosti), 2. morale (mravy

na absolutistický stát, jehož administrativně politických problémů se svými výklady o pěti kolegiích přímo dotkl, není ovšem třeba pochybovat.

Becher, jak patrně, využil monopolistického učení velmi samostatně. Argumentací o ně opřenou kritisoval na jedné straně cechy a stávající cechovní soustavu, na druhé straně však myšlenky odvozené z téhož učení použil jako podkladu odmítání úplného zrušení cechovní soustavy. V tomto smyslu tedy vyústilo monopolistické učení v postulát cechovní reformy. Becherovo učení představuje tak v otázce cechů opravdu svérázný myšlenkový celek, jehož jádrem je kompromis, který překlenuje rozpor mezi současnou kritikou a apologií cechů. Objektivně vyjadřuje Becherovo učení alianci měšťanstva a panovnického absolutismu. Jen málokterý ze soudobých dokladů odráží tuto stránku třídní podstaty feudálního absolutismu tak jasně a dokonale jako právě Becherovo učení, a to jak v jednotlivostech, tak zvláště v celkovém svém systému, který spojuje hlediska ekonomická a populacionistická s fiskálními a kamerálními.

Stanovisko zbývajících dvou členů trojice nejvýznačnějších rakouských merkantilistů — Hörnigka a Schrödera — nebylo zdaleka tak ujasněné a cílevědomé, ač na první pohled se zdá být tomu poněkud jinak. Dojem, jenž nejprve vyvolá v Hörnigkových a Schröderových spisech zpracování cechovní problematiky ukazuje zdánlivě na daleko větší rozhodnost, energii a radikálnost v pojetí těchto otázek, než je tomu u Bechera. Oba dva také — zvláště Schröder — nešetřili silnými slovy na adresu cechů. Přesto však při podrobnějším zkoumání myšlének jak Hörnigkových, tak Schröderových mizí první dojem a pozornější čtenář jejich spisů si učiní zcela jiný úsudek o skutečném jejich stanovisku.

Předně Hörnigk i Schröder postrádali myšlenkové hloubky a vskutku filosofického přístupu, jaký vyznačoval Bechera. Žádný z nich nebyl rovněž tak dokonalým systematikem. Proto se také Hörnigk a zvláště pak Schröder zastavili ve svých myšlenkách v polovině cesty, neboť jeden ani druhý si nepoložil konečnou otázku o tom, jaká má být celková a vůdčí linie merkantilistické živnostenské politiky.

Tak oba útočí sice velmi důrazně na cechy, jejich ostrá a zvláště u Schrödera místa opravdu nehledaná slova se však konec konců odrážejí od cechovní soustavy a vyznívají naprázdno. Krátce řečeno Hörnigk ani Schröder v otázce cechovní politiky si neuvědomili v celé šíři a hloubce podstatu problému a ulpěli vlastně jen na povrchu. Přitom Hörnigka v takovémto hodnocení nutno ocenit ještě o něco výše než Schrödera, jehož útoky na cechy ve srovnání s celkovým rázem opatření, která navrhuje, vyznívají poněkud demagogicky.

O Hörnigkově stanovisku lze vcelku říci, že bylo rovněž ve své pod-

obyvatelstva v nejširším slova smyslu), 3. doctrinale (záležitosti vědy a školství), 4. civile (vlastní správa a policejní dozor), 5. vitale (záležitosti zdravotní).

statě cechovně reformistické, přičemž významným jeho rysem bylo otevřené doznání potlačovatelské úlohy cechů vůči tovaryšům a námezdním řemeslnickým pracovníkům. Odkrytí této funkce cechů a jistý důraz, který je na ní položen, jsou u Hörnigka spojeny s doporučením reglementace živnostenského podnikání, kterou si patrně bez cechů nelze představit.¹⁸

Shodují-li se jeho úvahy ve svém výsledku, zvláště pokud jde o doporučení cechy zachovat a je reformovat, s hlavními myšlenkami Bechero-vými, postrádal přece jen Hörnigk oné jasné perspektivy, která vyznačovala živnostenskopolitický program jeho švagra. Hörnigk nedovedl tak zvláště odpovědět na otázku, proč cechy nutno považovat za určitých podmínek za vhodnou formu organizace řemeslné výroby. Jeho výklad rovněž postrádal podrobné argumentace ekonomickými důvody. Ovšem přes tyto nedostatky vděčíme Hörnigkovi právě za otevřenost, se kterou poukázal na represivní stránky sociální funkce cechů.

V daleko větší míře než Hörnigkovi lze podobné nedostatky vytýkat Schröderovi při jeho řešení cechovní problematiky. Stejně jako Hörnigk i Schröder označuje cechy za „mor“ a neváhá užít ještě šlaunatějších a silnějších výrazů, posílaje doslova cechy „k čertu a jeho babičce“. Schröderovi náleží především zásluha za velmi plastické a podrobné vylíčení všech cechovních zlořádů. Resultát, ke kterému takto dospívá a který je mu současně i východiskem dalších jeho úvah, vyúsťuje ve zjištění, že hlavní překážkou rozvoje průmyslové a ovšem i řemeslné výroby v německých zemích je existence uzavřených cechů. Jasnost výkladu se však Schröderovi v dalším jaksi láme a řešení jím navrhovaná ostře kontrastují se siláckými výrazy, o kterých byla již zmínka.

Všeobecně Schröder navrhuje, aby „bláznovská ustanovení“ cechovních statut („nährische Handwerks-ordnungen“) byla reformována a korigována. Významným je pak zvláště, že se při této příležitosti obrací snad ještě důrazněji, než to činili ostatní jeho merkantilističtí druhové, k absolutistickému státu. Schröder na tomto místě vystupuje jako horlivý podporovatel absolutní moci jednotlivých zeměpánů na jejich teritoriu, dovo-lává se např. známé soudobé paremie srovnávající postavení zeměpánů vůči poddaným s postavením císařovým.

Jakmile se však Schröder dostává k jádru celé věci, totiž k otázce,

¹⁸ Ph. W. v. Hörnigk, Oesterreich über alles, wenn es nur will, Řezno 1708, srv. kap. XXVIII. „Von dem Reglement der Zünfften, gutem Tractament...“, str. 152 a n. V cit. kapitole je obsažena podstatná část Hörnigkova stanoviska k cechovní problematice, takže zmíněnou kapitolu je možno uvést jako dokladový materiál k celému předchozímu výkladu v hlavním textu. Jako nejcharakterističtější místo lze připomenout: „Doch muss ich unerinnert nicht lassen (praví Hörnigk), dass indem ich die Zünffte missrathe, ich darum die gute Ordnungen, ohne welche keine Sache bestehen kan, nicht wolle verworffen haben; Und ist insonderheit denen Verlegern und Meistern die Hand zu halten, damit die Gesellen und Arbeiter ihnen den überschwenglichen Lohn nicht abtrutzen...“.

co nutno rozuměti onou korekturou bláznovských a pošetilých cechovních statutů, setkáváme se u něho s podivnou a poněkud až naivně působící thesí, spočívající v tvrzení, že není vlastně vůbec třeba měnit a rušit cechovní privilegia, jimiž prý se cechy zpravidla brání zásahům státu do jejich autonomie, nýbrž že stačí vhodná interpretace těchto privilegií k dosažení požadované nápravy v cechovním systému řemeslnické výroby. Sled Schröderovy argumentace lze shrnout asi tak, že cechovní privilegia byla původně propůjčována k podpoře rozvoje výroby, z čehož pak vyplývá jako samozřejmý závěr, že je vlastně absurdní, aby táž privilegia působila opačně a postačí proto je vrátiti jejich původnímu poslání správnou a jejich vlastnímu smyslu odpovídající interpretací.¹⁹

Svoje myšlenky ilustruje pak Schröder živě podanou příhodou, mající sloužiti jako podobenství, kterou lokalizuje do Londýna a o níž tvrdí, že ji sám zažil. Dotčený příběh ztělesňuje opravdu výstižně hlavní Schröderovy závěry a není proto na škodu reprodukovati jeho hlavní obsah. Moudrý londýnský lord-mayor v této příhodě rozhodne o žalobě londýnských zlatníků proti cizinci, zhotovujícímu šperky natolik dovedně, že se s ním žádný z londýnských nemůže měřiti, tak, že požádá cizince, aby se v Londýně usadil a zde provozoval svoje umění na prospěch městu i zlatnickému řemeslu. Na námitky zlatníků dovolávajících se svých privilegií odpovídá pak, že jeho rozhodnutí není prý s nimi v rozporu, neboť táž privilegia byla udělena ku podpoře a k rozvoji zlatnického umění. Příhoda o londýnském primátorovi kromě toho, že osvětluje obecné závěry Schröderovy, ukazuje zároveň i jak bezvýhradně spoléhal Schröder na spolupůsobení státu při rozvoji nových výrobních sil.

Schröder si však byl zřejmě i do určité míry vědom slabin své hlavní these o tom, že předpisy upravující řemeslnou výrobu je nutno vrátiti jejich skutečnému duchu. Vyplývá to především z té části jeho úvah, ve které navrhuje systém konkrétních opatření k rozvoji průmyslové a řemeslné výroby. Za nejúčinnější prostředek v tomto směru považuje udílení individuálních výsad a živnostenských privilegií eximujících jednotlivce z cechovní soustavy. Okruh činitelů k tomu zmocněných panovníkem měl být podle Schröderova záměru značně široký. Významnou úlohu měli v udílení živnostenských privilegií hráti tzv. dvorští falckrabí čili hrabata s velkým nebo malým palatinátem, jímž v Říši připadal již od časů Karla IV. výkon některých rezervátních práv, jako legitimace ne-

¹⁹ W. Freiherr v. Schröder, Fürstliche Schatz- und Rent-Kammer, Lipsko 1704, k Schröderovu stanovisku srv. zvl. výklad na str. 356 a n., 382 a n. a 409 a n. — K zásadním rysům Schröderova mínění lze citovat pro ilustraci: (str. 384) „... Welches exempel ich als ein exempel einer proportion hier mit angeführet, dass es nichts neues sey, solche handwercks-ordnungen zu corrigiren. Mens enim, non verba legis consideranda sunt, man mus die gesetze in ihrem eigentlichen verstande nasehen, und in den worten kein unnöthiges scrupuliren machen...“.

manželských potomků, ustanovování notářů, nobilitace apod. V tomto bodě se shodoval v podstatě i se stanoviskem Becherovým, který podobný cíl vložil do vínku tzv. vídeňskému manufakturnímu domu, jehož úkolem měla být mimo jiné výchova kvalifikovaných řemeslných a technických kádrů mimo cechovní řemeslo. Schröder tu pokračoval v intencích Becherových i osobně, neboť po Becherovi převzal skutečně také vedení manufakturního domu.²⁰ Vcelku však, jak se zdá, akcentoval Schröder udílení živnostenských privilegií daleko více než Becher.

Z právě podaného obrazu Schröderových myšlenek o cechovní a živnostenské politice vyplývá, že jeho radikalismus je opravdu jen radikalismem na první pohled, že naopak rychle v dalším sledu myšlenek ztrácí své ostří a vyúsťuje v reformistický program, v některých rysech snad ještě méně jasný než tomu bylo u Hörnigka. Podobně jako Hörnigk ani Schröder neuvažoval o živnostenské politice v její plné šíři. Proto také celkem slepě útočil proti cechům nebo snad přesněji řečeno proti jejich zlořádům, aniž současně odpovídal na to, čím mají být cechy nahrazeny a zda mají být vůbec odstraněny. S Hörnigkem jej dále spojuje i to, že oba uvažují jen o rozvoji průmyslové, přesněji manufakturní výroby a jen z tohoto hlediska také potírají cechovní zlořády, ponechávající stranou zásadní zřetele živnostenskopolitické. Naproti tomu Becher, jak jsme měli příležitost již několikrát zdůraznit, uvažoval nebo alespoň snažil se uvažovati o ekonomických problémech pozdně feudální společnosti jako o celku. V této souvislosti je třeba zvláště poukázat na významnou roli, kterou v jeho názorech sehrály monopolistické nauky, neboť i v tomto bodě se liší jeho myšlenky od idejí Schrödra a Hörnigka, kteří ideových podnětů vzatých z monopolistického učení neužili. Možno tedy říci, že monopolistické nauky v pojetí, jak je užil Becher, znamenají v počínajícím ekonomickém myšlení habsburských zemí na přelomu 17. a 18. stol. významnou složku, kterou jistě nelze v žádném směru přehlížeti.

•

I v českých zemích, obrátíme-li sem svou pozornost, lze si ověřiti v celku i v podrobnostech závěry, které v hrubých rysech, zvláště pokud běží o monopolistické nauky a jejich ideové využití rakouským merkantilismem, byly nastíněny výše. Ideje a pojmy převzaté z těchto zdrojů byly zde stejně jako jinde využívány k nejrozličnější argumentaci v obecných hospodářskopolitických otázkách i v individuálních sporech a konfliktech, ovšem v míře nepoměrně omezenější než v jiných hospodářsky tehdy pokročilejších evropských zemích.

²⁰ H. J. Hatschek, Das Manufakturhaus auf dem Tabor in Wien, Lipsko 1886, Schmoller's staats- und sozialwissenschaftliche Forschungen, Bd. VI., str. 50 a n.

Tak na příklad v známém návrhu, který podal ve čtyřicátých letech 17. stol. císařský komisař z Vestfálska Johann Vogler²¹ na zřízení velkého tržiště v Praze nadaného rozsáhlými tržními a obchodními svobodami v konečných důsledcích s cílem ne menším, než ohrožit upevňování námořní velmoci anglické, byl mimo jiné přesně specifikován seznam osob, které měly být vyloučeny z možnosti podílet se na výhodách privilegovaného pražského tržiště. Mezi jinými skupinami, z nichž lze např. uvést bankrotáře a rozličné „partity“, měly být takto vyloučeni i „monopolisté“. Koho tímto výrazem autor návrhu, Vogler mínil, o tom v návrhu sám nic nepraví. Z celkového smyslu je však možno mít za to, že „monopolisté“ Voglerova návrhu měly být především takové osoby, které byly vybaveny zvláštními obchodními privilegii, přičemž lze se domnívat, že mělo jíti především o takové osoby, jejichž výsady byly natolik rozsáhlé, že by byly mohly ohrožovati svobodu obchodu a privilegia, která měla být udělena pražskému emporiu. Pro tento výklad svědčí i okolnost, že Voglerovy návrhy byly zahrnuty v podstatě do širšího plánu na splavnění toku Vltavy a Labe, o kterém bylo současně rovněž velmi intenzivně uvažováno a se kterým byl spojen i ostrý postup proti starým obchodním výsadám některých měst, zvl. proti tzv. „jus stapulae“ Magdeburku.²²

Jiným, tentokrát ještě výraznějším příkladem toho, jak monopolistické ideje byly v soudobých Čechách využívány i v ryze vnitřních otázkách a záležitostech, je aféra známého zbohatlíka z doby po třicetileté válce Serváce Engela z Engelflussu a sněmovní usnesení českého sněmu z r. 1654, které ve svém výsledku mělo znamenati velmi radikální pokus o omezení individuální podnikavosti iniciativních jednotlivců nejrůznějšího druhu.

Zmíněný Engel rychle zbohatl vyděláváním koží a výrobou podrážkové kůže pomocí výrobních postupů dotud v Čechách neznámých. Rychlý vzestup jeho bohatství mu vynesl jistě i řadu nepřátel, z nichž jeden se pokusil zničit Engela udáním u komory, obviňujícím jej z toho, že svojí činností zkracuje panovnický fiskus. Věc projednávala posléze zvláštní komise, které Engel nabídl, že bude platiti napříště ze své činnosti určité poplatky ve prospěch panovnické pokladny, a žádal v odměnu za to udělení monopolního privilegia.²³

Ve stejné době pak a ve zřejmé souvislosti s tím se usnesl český sněm na jakési žádosti k císaři, jejímž konečným cílem byl v podstatě požada-

²¹ O Voglerově návrhu srv. zvl. C. Straka, Svatojánské proudy a zplavnění horní Vltavy, Praha 1924; z archiv. dokladů srv. např. Stát. ústřed. archiv, ČDK (čes. dvor. kancelář) V. G 15 konvolut nadepsaný „Beylagen zu dem... Gutachten d. d. Prag den 29. XII. 1705“ uložený pod touto signaturou.

²² ČDK, tamtéž, partie o jednání císař. vyslance Synoldta v Sasku, srv. i k tomu i „Zdomácnění směnečného práva v českých zemích...“, Praha 1959, od autora této studie.

²³ A. Rezek, Dějiny Čech a Moravy nové doby, díl I., Praha 1892, str. 454 a n.

vek, aby řemeslníkům a obchodníkům nebyla vůbec udílena privilegia opravňující je k zmonopolisování jejich obchodní a řemeslné činnosti. V citovaném sněmovním usnesení tvrdil dokonce český sněm, že podobné výsady by odporovaly právům a svobodám království, z nichž byla uváděna především svatováclavská smlouva.²⁴

O několik desetiletí později však panovnickovo právo udíleti monopolní privilegia hájil dosti rozhodně čelný představitel tehdejší universitní právní vědy J. Ch. S c h a m b o g e n, ač jinak ovšem, monopoly, které ostatně chápal značně široce, považoval za zakázané.²⁵ Přes kladné stanovisko k panovnickým privilegiím je přece jen jeho dílo současně dokladem toho, jak málo Schambogen ještě počítal s tím, že by podobných privilegií mohlo být využito výrobně a obchodně k velkorysému podnikání. Dokladem toho je skutečnost, že jako příklad takového panovnického privilegia je u něho uváděno impressorské privilegium na vydávání určitého literárního díla, jež také skutečně patřilo k nejstaršímu a nejobvyklejšímu druhu živnostenských privilegií udílených jednotlivcům.

Zmínka o zakázaných monopolech kmitne se nám na příklad i v císařském rozhodnutí z 1. srpna 1662,²⁶ jímž vyhověl císař stížnosti hr. Maximiliána z Lichtenštejna. Příčinou stížnosti byl odpor brněnských proti hraběcí podnikavosti spočívající v tom, že Lichtenštejn chtěl do Brna dovážet železo, jež produkoval na svých panstvích, čemuž se brněnští pochopitelně bránili. Stížnost vyřídil panovník ve prospěch hraběte, přičemž svoje rozhodnutí odůvodnil tím, že prý je spíše na místě rozmnožovati obchodní styky, než jim zabraňovati a nevyhýbatí se tak škodlivým a zakázaným monopolům, jejichž vznik v takovém případě hrozí.

Všechny právě uvedené případy však přes nespornou svojí zajímavost, mají přece jen toliko episodický ráz a jejich význam by jistě nepřesáhl jen rámec pouhých, třebaš přitažlivých ilustrací. Na jejich podkladě by bylo rovněž sotva možno učiniti obecnější závěr o tom, jak dalece snad monopolistické nauky ovlivnily ekonomické myšlení v Čechách na konci 17. stol. Že tomu tak není, za to vděčíme řadě dalších skutečností, ukazujících na daleko pronikavější vliv zmíněných idejí v hospodářskopolitickém životě tehdejších Čech. Obdobím, ke kterému se tento vliv soustře-

²⁴ Tamtéž; v originále srv. sněmov. usnesení v Stát. ústřed. archivu, DZ (7) a (14) (stavovské zem. desky, kvatern č. 7. a 14.), fol. E 4 a fol. B 5.

²⁵ J. Ch. S c h a m b o g e n, Praelectiones publicae..., Praha 1676, str. 392 a n. — Schambogen opírá svůj výklad především o dílo holandského právníka Josse Damhoudera (1507—1581), jehož nejvýznamnější spis, ač D. byl katolíkem, byl zařazen na index zakázaných knih (R. S t i n t z i g, Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft, I., Mnichov-Lipsko 1880, str. 604—6).

²⁶ Srv. Ch. d'Elvert, Beiträge zur Geschichte der Rebellion, Reformation, des dreissigjährigen Krieges und der Neugestaltung Mährens im siebzehnten Jahrhunderte, Brno 1867, str. 669, č. CCXXVIII.

doval, byl počátek 18. stol., přičemž nutno dodat, že monopolistické učení se tu uplatnilo v českých poměrech ve své velmi určité a výrazné formě, totiž v podobě, kterou mu dal J. J. Becher svojí ekonomickou teorií.

R. 1699 počala v českých zemích v řadě bodů velmi zajímavá jednání hospodářskopolitického rázu, jejichž celkový charakter byl již typicky merkantilistický. Jednání, jež se v přestávkách vlekla až do druhé čtvrti 18. stol., byla prostoupena pokusy o aplikaci celé řady hledisek náležejících merkantilistické kamerální teorii a lze je považovat vcelku za nejvýraznější projev iniciativy absolutistického státu v ekonomické oblasti vůči českým zemím. Z těchto i jiných důvodů došla také zasloužená pozornost v historické literatuře starší i novější doby.²⁷

Jak známo, již na samotném počátku porad byla mezi body, o nichž mělo být především jednáno, zařazena otázka cechů a cechovní politiky. Seznam hlavních námětů, k nimž se měla veškerá jednání soustředit a z nichž měla především vycházet, obsahoval dokonce velmi radikální formulaci cechovně politických otázek. Ve vídeňské proposici, s níž se dvůr obrátil r. 1699 do Čech, byla výslovně řeč o tom, že vedle všeobecného požadavku zkoumat otázky cechovní reformy má se uvažovat i o eventualitě, zda nemá snad být napříště počítáno s úplným zrušením cechů.²⁸

Proč právě z Vídně byl v Čechách na samotném konci 17. stol. uplatňován tak radikální program, je těžko jednoznačně povědět. Obtíže působí zvláště okolnost, že v téže době, kdy do Čech byl z Vídně zaslán návrh na možné zrušení cechů, nehájila zdaleka již vídeňská vláda toto krajní stanovisko při poradách a otázkách cechovní politiky na půdě říšského sněmu.²⁹ Tento rozpor je možno překlenouti patrně jen tím, přihlídneme-li vskutku ke všem stránkám toho, jak se absolutistický stát prosazoval vždy v nových a nových odvětvích veřejného života. Zájem o české poměry byl ve Vídni tehdy nepochybně především fiskální a kamerální. Ovšem s fiskálními a kamerálními zájmy šla jistě i ruku v ruce jako tomu bývalo vždy při podobných příležitostech, třeba neuvědomělá snaha státu po absolutistické centralisaci všech záležitostí veřejného života u státních orgánů, prostřednictvím nichž měla pak být právě uplatňována státní reglementace. Takový význam měl asi vedle stránky ekonomicko-kamerální i návrh na zrušení cechů. Podobně jako v říšském měřítku byla jednání týkající se cechovních otázek nesena jmenovitě snahou uvolnit co nejvíce ruce jednotlivým knížatům a zeměpánům při úpravě

²⁷ Srv. A. F. Pribram, *Das böhmische Commerzcollegium und seine Thätigkeit*, Praha 1898, Adler, op. cit., J. Klepl, *Královská města česká počátkem 18. stol.*, ČCH, roč. XXXVIII.—XXXIX. a nejnověji i A. Klíma, *Manufakturní období v Čechách*, Praha 1954.

²⁸ Pribram, op. cit., str. 50.

²⁹ K této otázce i k celému dalšímu výkladu srv. Adler, op. cit., str. 107 a n.

ekonomických poměrů na jejich území, mělo jíti nepochybně i v Čechách o to, aby habsburský panovník jako vladař těchto zemí mohl ještě lépe upravovat hospodářský život než dosud, a to zvláště způsobem, jenž by hověl jeho fiskálním a kamerálním zájmům. Svědčí pro to i zřejmý původ tohoto návrhu z kruhů kolem dvorské komory, která byla v současné době jako orgán finanční správy nejblíže k aktuálním otázkám fiskální a kamerální politiky a jež byla osazena i cílevědomými jedinci mezi úřadující tam byrokracií.

Z činitelů přímo interesovaných, jakými byla především města, ozval se hlas žádající zachování cechů a vystupující na jejich obranu jednoznačně v pražských městech. Stanovisko pražských měst bylo rozličně zdůvodňováno, takže jeho apologie spočívala na významnějších i podřadnějších argumentech. Z nich možno uvésti především poukaz na důvody náboženské, spočívající v tom, že cechy prý pečují o společnou účast při náboženských slavnostech, jež pak zvyšuje lesk a nádheru obřadů. Závažnějším bylo však již tvrzení o tom, že cechy udržují tovaryše v kázní a poslušnosti, jehož bylo rovněž užito na obranu cechů a jež se nám v různých obměnách několikrát vrací v soudobých názorech na cechy. Jinak byla uváděna i péče cechů o tovaryše, o mistry, kteří nemohou vykonávat svoje řemeslo apod. Vedle těchto konkrétních připomínek, nechyběly však ani obranné důvody obecného rázu. Především bylo vyslovováno přesvědčení, že pokud snad existují některé zlořády v cechovním životě, zvláště pokud běží o nabývání mistrovského práva, bylo by možno je odstranit za současného zachování instituce jinak dobře prý fungující. Rovněž bylo poukazováno na to, že český stát byl v minulosti v hospodářském rozkvětu, ač cechovní soustava žila plným životem.³⁰

Ojediněle se však objevilo i mínění opačné, jehož zastáncem byl hejtmán Nového Města pražského hr. Ferdinand z Vrtby. Hrabě ve svém dobrozdání vystupuje jako rozhodný odpůrce cechů, o nichž praví, že jsou ve všech zemích s pokročilejším hospodářským životem a pokročilým průmyslem odstraněny. Mimo jiné do konce na vrub cechů svaluje vinu za to, že mnozí vynikající řemeslníci odborníci odešli z Čech do ciziny. Stalo se tak prý jen z důvodů stávající organizace řemeslného a živnostenského podnikání.³¹

České místodržitelství, jež koncipovalo konečnou odpověď z Čech do Vídně, nemělo jistě situaci zcela lehkou. Nelze přehlížet skutečnost, že v osobě hr. Vrtby se proti cechům vyslovil příslušník jednoho z nejvlivnějších a nejmočnějších rodů v zemi. Že tomu tak skutečně bylo, zdá se

³⁰ B. M e n d l, Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských, Praha 1947, str. 48—9.

³¹ Tamtéž; k archivní dokumentaci kolem zprávy Vrtbovy (Stát, ústř. archiv SM-Stará manipulace C 65/1) i k několika dalším podrobnostem srv. J. N o ž í č k a, Snahy o zprůmyslnění Čech a Moravy a o zvýšení aktiva zahraničního obchodu v l. 1620—1740 (citováno z rukopisu — Nár. tech. museum, studij. a dokument. skupina, in. č. 1298).

nasvědčovati jaksi rozpačitý a místy až omluvný tón odpovědi českého místodržitelství. Odpověď se dovolává především celoříšské úpravy řemeslnického podnikání a dovozuje, že tak zásadní krok, jakým je zrušení cechů, nemohou v Čechách vykonat sami, neboť prý české cechy úzce souvisí s cechovní organizací v německých říšských zemích a zdejší řemeslná výroba s tamější. Proto prý je třeba v tomto směru vyčkati celoříšské úpravy. Je to jistě argument zajímavý i z hlediska státoprávního, ač nepochybně jeho hlavním smyslem bylo ukázat jen těsný styk řemeslných výrobců českých a německých. Děje se zde dále i zmínka o vandrovních tovaryších, jejichž právní postavení bylo by prý jednostranným zrušením cechů zvláště ohroženo. Celkový ráz odpovědi z Čech nedává však pochybovat o tom, že v Čechách tehdy cechy zrušiti nechtěli a že pokud snad se uvnitř vládnoucí feudality ozývaly i hlasy opačné, šlo přece jen o ojedinělé jedince, kteří se svým míněním zůstávali bezpochyby osamoceni. Konečně rozpačitý ráz české odpovědi dotvrzuje i obsáhlý dovětek věnovaný problému, jak zajistiti právní postavení cizích řemeslníků, pokud snad přijdou do Čech a zde se budou hodlat usadit. O skutečném smyslu odpovědi pak zvláště dobře přesvědčují ta místa, v nichž se o cechovních privilegiích, ač se jinak odpověď všeobecnému doznání cechovních nešvarů nevyhýbá, výslovně praví, že obsahují povětšinou z hlediska administrativně policejního i náboženského vyhovující ustanovení.³²

Poněkud rozhodněji a jasněji bylo pojato dobrozdání, jež ke stejným otázkám podal patrně ze soukromé iniciativy známý český merkantilista té doby J. K. B o ř e k. Bořek, jenž zvláště v dalším průběhu hospodářsko-politických jednání na počátku 18. stol. se stal jedním z nejvýznamnějších činitelů v nich a bezpochyby i hlavním formulátorem jejich výsledků, se v podstatě ztotožnil se zamítavým postojem českého místodržitelství, jak jsme se s ním seznámili v předchozím odstavci. Ač kritisoval po vzoru všech merkantilistických teoretiků cechy a cechovní zřízení velmi ostře z hlediska rozličných zlořádů cechovního života, přece se proti cechům zásadně nestavěl. Naopak z jeho myšlenek vyplývá, že podle jeho názoru mohou cechy fungovat po odstranění zlořádů dále. Jádrem Bořkova stanoviska byla však myšlenka, že cechy jsou výborným prostředkem k potlačování a reglementaci cechovních tovaryšů a dělníků.³³ Tímto

³² Příbram, op. cit., str. 50—1: zrušení cechů je prý povážlivé „weilen dieselbe mit denen im römischen Reich stabilirten Zünften dermahlen eine unauflösliche Connection haben, da entgegen, wann man solche in Er. M. Erbländern sine distinctione aufheben wollte, die von denen hereinkommenden und von hieraus dorthin zu besserer Begreif- und Uebung ihres erlernten Handwerks wandernde Gesellen nicht befördert, sondern für untüchtig möchten gehalten werden; sonsten auch der Zünften ihre von denen in der Regierung vorgehenden römischen Kaiser und Königen, je von Er. M. selbst mehrertheils titulo oneroso erhaltene und respective confirmirte privilegia meistens auf die gute Ordnung und Polizei auch ad puritatem sanguinis et orthodoxae fidei eingerichtet seind....“

³³ Tamtéž, str. 51—2.

odůvodněním hájil Bořek především užitečnost cechovního zřízení, přičemž zmíněný argument je u Bořka opravdu mimořádně tvrdě formulován. Bořkovo mínění nebylo však, jak jsme měli příležitost poznat na několika místech, tolik originální, jak by se snad zdálo.

Bořek, jako vzdělaný byrokrat své doby, jenž se živě zajímal o ekonomické otázky, znal jistě velmi dobře známé Hörnigkovo propagační dílko, jehož argumentace v otázkách cechovní politiky, jak jsme viděli, je velmi podobná Bořkově. Bořkova formulace je jen poněkud výraznější než styl známého německo-rakouského publicisty.³⁴ Bořkovo, popř. možno říci stejně i Hörnigkovo mínění vyjadřuje vskutku s pozoruhodnou otevřeností jeden z podstatných třídních a sociálních rysů cechovní soustavy v ekonomice feudální společnosti. O tom, jak vědomí této funkce cechů bylo u současníků bezpochyby živé, svědčí i odpovědi pražských měst, ve kterých jsou rovněž podobné zmínky,³⁵ přičemž jistě u Pražanů tak přímý vliv Hörnigkův jako u Bořka předpokládat nemůžeme. Bořkovo, popř. Hörnigkovo stanovisko nabývá však pro české poměry zvláštní důležitosti i proto, že omezení práv tovaryšů v cechovním životě bylo jednou z vůdčích tendencí zákonné úpravy cechovního zřízení provedené v Čechách patentem z r. 1731.

Bořkovo stanovisko z r. 1699 i odpověď českého místodržitelství z téhož roku hledala odůvodnění svého negativního postoje k plánu zrušení cechů spíše v argumentech konkrétní a příležitostné povahy, než ve snaze věc širěji teoreticky rozvádět. Skutečnou snahu, jak systematicky a zároveň teoreticky odůvodnit svůj názor na tytéž otázky, vyvinula naopak stavovská komise z r. 1705, jež pokračovala v jednáních zahájených r. 1699. Stanovisko, jež komise ve svém dobrozdání zaujala, lze shrnouti asi tak, že cechy mohou dále dobře sloužit veřejnému blahu, budou-li odstraněny některé zlořády, jimiž tato instituce trpí. V odůvodnění, jímž se komise snažila obhájit a vysvětlit svoje stanovisko, byla beze zbytku obsažena a vyložena becherovská nauka o polypolu. Nejen monopol a propol jsou prý společensky škodlivými zjevy hospodářského života, nýbrž stejné nebezpečí hrozí blahobytu společnosti od polypolu. Na to nelze prý zapomínat především v otázce cechovní politiky. Zavedení živnostenské svobody mělo by nutně neblahé účinky, neboť takováto svoboda musila by vyústit ve stav, který by byl podle kvalifikace becherovské ekonomie ry-

³⁴ K Hörnigkovi srv. výše v textu; k Bořkovi srv. Příbram, op. cit., str. 52: „... so wurde dieses ohnedem insolente mechanische Gesindel mit ihren numerosen Gesellen und Lehrjungen — als gesetzt in denen Präger Städten die Melzer — unmöglich zu bändigen, sondern man immerfort exemplo Holl- und Engeland in nächster Gefahr eines motus universalis sein, wohingegen sie jetzo noch ziemlichen einzuhalten und bei ein oder des anderten Gesellens Excess demselben auch abwesender, soweit die Zunftscommunication reicht, beigekommen und er in seiner Profession gesteckt werden kann....“

³⁵ Mendl, op. cit., str. 49 — posudek Starého města pražského.

zím polypolem. Jak patrně z těchto několika vět, užila komise becherovského učení opravdu v celé jeho šíři.³⁶

Ozvalo-li se becherovské pojetí živnostenské politiky v Čechách zcela výrazně až v r. 1705, pak na Moravě se setkáváme s podobnou argumentací dokonce již v r. 1699 v první fázi hospodářskopolitických jednání. I zde vyvolala vídeňská proposice počítající eventuálně s možností odstranění cechů nesouhlas, jenž jak se zdá, byl dokonce ostřejší než souběžná reakce v Čechách. Největší moravská města, Olomouc a Brno, zaujala stanovisko podobné stanovisku pražských měst. Zásadně však i na Moravě byl vyslovován souhlas s reformou cechovního zřízení ve smyslu odstranění některých křiklavých nešvarů. Velmi rozhodně se proti odstranění cechů postavil i krajský hejtman brněnský hr. Kristián Roggen-dorf, jenž v tomto směru je jakýmsi antipodem hr. Vrtby v Čechách. Bořkovo vystoupení v r. 1699 připomíná na Moravě opět prokurátor král. komory Pavel Ferdinand I h r m l e r, jenž se rovněž připojil k hlasům odmítajícím zrušení cechů, a to způsobem, jímž plně stanul na platformě pojmů becherovské teorie. Jádrem jeho argumentace bylo rovněž učení o polypolu a ve shodě s ním také Ihrmler viděl hlavní zábranu proti polypolu v ceších.³⁷

Aplikace pojmů a idejí becherovské národohospodářské teorie na otázky cechovní politiky ukazuje jistě především na to, že názor na řešení této problematiky prodělal v l. 1699—1705 zřejmě další konsolidační proces a nepochybně se vyjasnil z hlediska cílů, jež měly být sledovány. Současně nutno upozornit i na to, že tato aplikace nebyla nikterak náhodnou v jednáních vedených kolem r. 1705. Naopak komise z r. 1705 provedla velmi zajímavý a pozoruhodný pokus, jak uplatnit v praktických hospodářskopolitických návrzích becherovské myšlenky a skutečně také celou řadu jevů hospodářského a sociálního života tehdejších Čech posuzovala z hlediska becherovských myšlenek, zvláště z hlediska učení o monopolu, propolu a polypolu. Zvláštního povšimnutí si zaslouží ve vztahu k cechovní problematice bezpochyby návrh, o němž bylo jednáno o dva roky později, v r. 1707. Šlo o zřízení speciálního státního orgánu, jehož úkolem měla být regulace cen základních životních potřeb. Kromě toho mu měla

³⁶ Dobrozdání z r. 1705 srv. ČDK V. G 15: „..... dass also diese Zünfften und Innungen in ihrer innerlichen Eigenschafft dem Publico gar nicht schädlich, wann nur deren abusus abgestellet, undt über deren gutte Ordnung Handt gehalten Wierdt, Gestalten Wie dass Mono- und Propolium einem Gemeinen-Weessen nachtheillig, also ist es nicht münder das Polypolium: dan namblichen Einem jeden frey stehet, was Vor eine Profession, wie Undt Wie Lang Ers Treiben Wolle, Sondern die Rechte coordination des Corporis Politici in deme, das Jedte Arth Künstler in einer gerecht- Undt Proportionirten nicht aber übermässig anzahl Bey Einer Gemaind Bestehen, Undt eines dem andern in seiner nahrung nicht opprimiren möge....“

³⁷ Srv. státní archiv v Brně fond gubernia C 83, kde je veškerý spisový materiál o moravských jednáních z r. 1699; pokud je nám známo, užil tohoto materiálu zatím jediný Nožička ve zmíněné práci.

však připadnout i významná funkce při potírání monopolistických a propolistických zjevů v hospodářském a společenském životě.³⁸ I tento orgán byl bezpochyby projektován podle vzoru becherovského „civilního“ kolegia, jež mělo mimo jiné pečovat rovněž o potírání monopolů, propolů a polypolů. Navrhovanému orgánu byla by bývala připadla asi i živnostenská a cechovní agenda, nebo alespoň některé její součásti. Z dochovaných výsledků jednání je však těžko možno určitěji usuzovat, jak dalece snad spolupůsobily tyto plány na vznik pozdějšího merkantilního a komerčního kolegia, jemuž také skutečně živnostenská a cechovní agenda, i když v poněkud jiném slova smyslu, připadla.

Odpovídalo-li tedy stanovisko oficiálních reprezentantů tehdejší české pozdně feudální společnosti v otázce cechovní a živnostenské politiky hlavním hospodářskopolitickým zásadám, jak je formuloval Becher, natic, že becherovské ideje byly v Čechách přímo využívány k argumentačním účelům, nelze ani u vídeňských centrálních úřadů předpokládat jiné mínění, třeba snad původně odtud vzešel návrh na zrušení cechů. Jistě toto stanovisko Vídně se upevňovalo zvláště spolu s tím, že v říšských jednáních o cechovní reformu byl již od sedmdesátých let 17. stol. nastoupen konservativní kurs shodný v podstatě s reformistickým programem merkantilistů („Maneat usus et tollit abusus“). Konservativní orientace pak v průběhu vleklých jednání říšských nabývala rovněž stále více a více vrchu až posléze jejím výsledkem bylo usnesení říšského sněmu z r. 1731, jehož obsah tento směr vývoje plně potvrzuje.³⁹

Téměř současně vydal i Karel VI. zvláštní patent podobného obsahu a s podobným cílem, určený však jen pro české země. Tímto patentem, publikovaným pod datem 16. listopadu 1731, byla i v Čechách prakticky ukončena jednání o cechovní reformu. Český řemeslnický patent z r. 1731 náležel bezpochyby k nejvýznamnějším legislativním aktům našeho 18. stol. Jím byl v podstatě položen základ nového živnostenského a cechovního práva a na jeho podkladě byly vydány i známé generální cechovní artikule, které svým významem převyšoval.⁴⁰

Způsob právní úpravy živnostenského a řemeslného podnikání, jak byl dán patentem z r. 1731, zůstal v platnosti v hlavních rysech — nehledíme-li ovšem k velkému množství pozdějších speciálních předpisů vztahujících se k jednotlivým řemeslným a živnostenským odvětvím, jakož

³⁸ ČDK V. G 15 výsledky jednání s císař. zmocněncem Max. Fr. z Deblina v r. 1707 — aby bylo dosaženo „wohlfeylkeit der Lebens-Mittel“ měla být sestavena [srv. bod č. 7. v pořadí jednání] „Special-Commission“, jejímž úkolem mělo být: „Vermittelst ernstlicher abwendung der Mono-und Propolien zu effectuiren haben“.

³⁹ Adler, op. cit., str. 108, 115. a n.

⁴⁰ Mendl, op. cit., str. 50, Adler, op. cit., str. 117, dále i Přehled československých dějin, I., Dd r. 1848 (Maketa), Praha 1958, str. 504. — Nejnověji srv. W. Wegener, Der Reichsschluss von 1731 (Die sogen. Reichszunftordnung), Annales Universitatis Saraviensis, Iur. Fac. 1957, str. 36—47.

i k pozdějšímu rozdělení na policejní a komerční živnosti — až do konce feudalismu. Rozhodující význam však zmíněnému patentu dodává především okolnost, že zachoval a upevnil cechovní systém a položil tak základ k jeho poměrně dlouhodobému přežívání a vyžívání se charakteristickému pro ekonomický vývoj našich zemí na přelomu 18. a 19. stol. a v lecčems i později. Patent z r. 1731 současně sjednotil požadavek státní reglementace se soustavou dosud autonomních cechovních organizací natolik, že právě tato reglementace za současného zachování cechovní organizace se stala nadlouho charakteristickým znakem habsburské živnostenské legislativy.

Ač v textu patentu není výslovných narážek, přece svým obsahem se patent hlásí k merkantilistickým myšlenkám, takže jej lze v podstatě považovat za uskutečnění merkantilistického programu na poli cechovní a živnostenské politiky. Patent tento program splňoval, jak pokud běželo o hlavní postuláty — možno říci — „becherovské“, tak i pokud běželo o myšlenky „hörnigkovské“. V tendencích formulovaných Becherem snažil se řemeslnický patent z r. 1731 důsledně očistit cechovní zřízení ode všech škodlivých obyčejů, kterýžto pojem zahrnoval v podstatě vše, co bylo předmětem útoků merkantilistických ekonomů a co představovalo nejtypičtější projevy cechovní uzavřenosti, výlučnosti a cechovního monopolismu. Sem náležely především obyčeje znesnadňující dosažení mistrovského práva a přijetí do cechu a řada dalších podobných omezení. Hlavní zárukou v odstranění všech podobných zlořádů nalézala nová úprava ve značném, ne-li úplném potlačení cechovní autonomie a svobody. Ve shodě s tím, jak narýsoval svůj postoj k významu cechů Hörnigk, věnoval opět patent i velmi důraznou pozornost právnímu postavení tovaryšů a učňů uvnitř cechu. Zvláště pak podstatně omezil tovaryšská práva, přičemž způsob této úpravy znamenal v podstatě cestu, na které měly cechy sloužit opravdu jako zařízení držící na uzdě řemeslné a živnostenské dělníky.

Sledování hlavních idejí rakouského merkantilismu v oblasti cechovní a živnostenské politiky i jejich aplikace a využití v českých zemích nám rýsuje tak nejen nové a nepochybně pro hospodářské a právní dějiny našich zemí významné souvislosti, nýbrž nás současně i obohacuje v jiném ještě směru. Odhaluje nám totiž málo známou kapitolu z dějin ekonomického a politického myšlení, kapitolu o vývoji monopolistického učení, jehož prastaré ideje byly užity v posledních stoletích evropského feudalismu nejrozličnějším způsobem nejrozličnějšími třídními a sociálními činiteli, jednou ke kritice feudálních privilegií, jindy k odůvodnění liberalistického programu a jindy konečně — jako v Rakousku — k obhajobě cechovního systému a zvláště myšlenky reglementace hospodářského života státem.

ZUR ZUNFTSPOLITIK IN BÖHMEN AN DER WENDE DES 17. UND 18. JAHRHUNDERTS UND ZU IHREN IDEENQUELLEN

Valentin Urfus

Die entscheidende Bedeutung in der Schlussphase der Entwicklung des Zunftwesens in Mitteleuropa besaßen die Leitgedanken der merkantilistischen Lehre, welche die Akten der Gewerbepolitik des feudalen Absolutismus inspirierten. Die Einstellung der Repräsentanten dieser Lehren dem Zunftwesen gegenüber war bei weitem nicht so negativ, wie man in der Regel annimmt. Wenn wir eingehend die Gedanken der führenden Repräsentanten des österreichischen Merkantilismus — *Becher*, *Hörningk* und *Schröder* — verfolgen, nehmen wir wahr, dass ihre Stellungnahme zu den Grundprinzipien des Zunftwesens nicht immer eindeutig ablehnend war und dass ihre Kritik sich in erster Linie gegen die sog. Zunftmissstände richtete, nicht aber gegen das Wesen der Institution selbst. Eine bedeutende Rolle mit dem zusammen spielte in ihren Ansichten ebenfalls die Idee der Reglementierung der gewerblichen Produktion durch den Staat. Positiv werteten am Zunftwesen die österreichischen Merkantilisten einige seiner organisatorischen und administrativ-polizeilichen Seiten. Am positivsten von den drei Angeführten war zum Zunftwesen *Becher* eingestellt; aber nicht einmal *Hörningk* — der verhältnismässig radikalste von ihnen — gelangte zu seiner völligen Negierung.

Eine bedeutsame Ideenkategorie, auf die sich besonders bei *Becher* die gedankliche Konstruktion seiner Einstellung zum Zunftwesen stützte, war der Begriff des Monopols, oder präziser, wie ja auch *Becher* selbst den Unterschied machte, drei Begriffe: Monopol, Polypol und Propol. Die angeführten Begriffe besaßen bei *Becher* einen ökonomisch-populationistischen Inhalt und bildeten die Grundlage seiner einfachen Krisentheorie.

Bechers Lehre war aber nicht originell. Sie war in Wirklichkeit der Ausdruck uralter monopolistischer, bzw. antimonopolistischer Lehren, deren verschiedenartige Formen wir anfangen von den spätantiken Ansichten und dem Justinianischen Kodex verfolgen können. Es ging hier im wesentlichen um eine Lehre, die gegen jedwede ausschliessliche Marktbeherrschung durch einen einzigen Wirtschaftsfaktor gerichtet war.

Die antimonopolistischen Lehren des älteren Feudalismus unterstützten vor allem das Zunftsystem. Bei der Entwicklung dieser Lehren an der Schwelle der Neuzeit fiel eine bedeutende Rolle der sog. späten spanischen Scholastik (*Juan de Medina*, *Domingo de Soto*) und der entstehenden theoretischen Literatur des Handelsverkehrs und seiner Technik (*Scaccia*) zu. Im Verlaufe des 16. Jahrhunderts begann sich schon allmählich eine Änderung des Sinnes der ganzen Lehre anzubahnen. Unter der Devise der alten Lehre wurde noch in Deutschland der Reformationszeit der Kampf gegen die grossen Handelsgesellschaften von schon halbkapitalistischem Charakter geführt. Auf andere Weise wiederum wurden die monopolistischen Lehren in England geltend gemacht. In formaler Hinsicht kam es im Zusammenhang damit zu einer inneren Differenzierung der Lehre und zu ihrer weiteren Ausführung. Zur Grundlage der Änderung des Sinnes der ganzen Lehre wurde der Gedanke der Applizierung des Begriffes Monopol auf die Lösung der Frage, wie gross im wesentlichen die Zahl der Marktbelleferer sein sollte, damit es nicht zu verhängnisvollen Folgen von Monopolcharakter käme. Das war im grossen und ganzen das Stadium, welches der Ausgestaltung der monopolistischen Lehren bei *Becher* vorausging.

Wenn man auf dem Hintergrund dieser Betrachtungen die Akte der Wirtschafts- und besonders der Zunftpolitik in Böhmen an der Wende des 17. Jahrhunderts verfolgt, kann man ebenfalls konstatieren, dass sich hier die monopolistische Lehre

sowohl in ihrer vorbecherischen Gestalt geltend machte, als auch besonders in der Gestalt, die ihr Becher gab.

Der österreichische Merkantilismus erweist sich so durch seine Einstellung zum Zunftwesen als ideelle Begründung dessen, dass das Zunftsystem in den habsburgischen Ländern verhältnismässig von langer Lebensdauer war und häufig durch staatliche Normen geregelt wurde.